

Σημειώσεις για το πρώτο μάθημα της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 2025

Αναλύοντας μαζί σας τον τίτλο του μαθήματος, είπαμε ότι λείπει ένα χρονικό πλαίσιο, μια χρονολογία αφού πρόκειται για μάθημα ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα ψάξαμε μια αρχή και ένα τέλος για την ιστορική πορεία των ανθρώπων που είναι το κεντρικό μας θέμα.

Μου πρότεινε κάποιος την ημερομηνία της Άλωσης - 29 Μαΐου 1453 ως αρχή της χρονολογίας μας και ήταν ικανοποιητική απάντηση αν και υπήρχαν άλλες.

Θα μπορούσαμε να έχουμε σκεφτεί για την εμφάνιση των Σελτζούκων στα βυζαντινά εδάφη: τον Αύγουστο 1075 στη μάχη του Μαντζικέρτ (Μαντζικέρτ) ή το 1064 με την άλωση της πόλης Ανί (Ani). Από τότε έχουμε την καινούργια ανθρωπολογική κατάσταση με Ρωμιούς που ζούσαν επί τουρκικής και ισλαμικής εξουσίας. Αλλά θα μπορούσαμε να ψάξουμε και άλλες ιστορικές αρχές για την παρουσία ελληνοφώνων πληθυσμών σε εκείνο τον χώρο πριν από τον ερχομό των Σελτζούκων, για να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της συνέχειας, της συνείδησης της συνέχειας στον χώρο και στον χρόνο. Επίσης θέλω να έχω αναφερθεί το βιβλίο του Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* του 1983.¹ Είναι χαρακτηριστικό του εθνικισμού να έχει συνείδηση ομοιότητας και συνέχειας που είναι υπερτροφική και υπερβολική. Ταυτόχρονα, λίγοι είναι οι άνθρωποι που ζουν χωρίς να εντάσσονται σε έθνος τουλάχιστον μετά από τον ύστερο 18^ο αιώνα. Η έννοια της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους είναι / ήταν αποκλειστική εμμονή της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα από την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους (1821-1830). Είναι θέμα που θα είναι στο κέντρο του μαθήματος και θα μας δώσει αφορμή να σκεφτούμε για τις περιπτώσεις όπου ισχύει η συνείδηση της συνέχειας και όπου μάλλον πρόκειται για υπερβολή που δημιουργήθηκε εκ των υστέρων.

Για το τέρμα της περιόδου, μου πρότεινε μια φοιτήτρια τον Σεπτέμβριο 1922 με την καταστροφή της Σμύρνης μέσω εμπρησμού και επίσης βρήκα την απάντηση ικανοποιητική σε ένα βαθμό. Άλλη φωνή είπε ότι η ιστορία δεν σταμάτησε τότε και ότι ως σήμερα υπάρχουν Ρωμιοί στην Κων./πολη. Επίσης ικανοποιητική παρατήρηση αν και διαπιστώσαμε ότι είναι ελάχιστοι όσοι ζουν στη σημερινή Τουρκία, πρόκειται για κάποιους 2 000 / 5 000 ανθρώπους που χάνονται στη μάζα των 18 εκατομμυρίων κατοίκων στο σημερινό Ίσταμπολ, του οποίου τα όρια ορίζονται εκ νέου τακτικά.

Μιλήσαμε επίσης για την Αλεξάνδρεια και τη σύγχρονη Αίγυπτο από την εποχή οπότε Ορθόδοξοι από ελληνόφωνα εδάφη προσκλήθηκαν να εγκατασταθούν, δηλαδή οπότε αυτή η οθωμανική επαρχία άρχισε να βγαίνει από τον στενό έλεγχο της Υψηλής Πύλης με τον Μωάμεθ Άλη (γεννήθηκε το 1769 στην Καβάλα, από το 1805 ήταν ηγέτης της Αιγύπτου και πέθανε στην Αλεξάνδρεια το 1849). Δεν υπάρχει συνέχεια της Αλεξάνδρειας από την

¹ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ (Αθήνα: Νεφέλη, 1997) - ούτε 14 ευρώ.

αρχαιότητα ως σήμερα. Πρόκειται για μια επανίδρυση της τότε καινούργιας πολιτικής εξουσίας. Στοιχείο των σχεδίων εκσυγχρονισμού της οικονομίας και επομένως της τοπικής διοίκησης ήταν η πρόσκληση μεταναστών με φιλοδοξίες και ικανότητες. Ορθόδοξοι από τα Βαλκάνια και το Αιγαίο ήρθαν να δουλέψουν και να εμπλουτιστούν στην Αίγυπτο. Κάποιος ώριμος φοιτητής είπε ότι η ιστορική πορεία σταμάτησε με την κρίση της διώρυγας του Σουέζ (1954) οπότε ο Νασσέρ ήρθε στην εξουσία και ως αντίδραση στην νεοαποικιακή πολιτική των Βρετανών και των Γάλλων κρατικοποίησε τις ιδιοκτησίες των ξένων και τους απέλασε.

Επέμενα στο γεγονός ότι δεν ήταν οι μόνοι ξένοι στην Αίγυπτο οι «Έλληνες» - πολλοί Ιταλοί, Γάλλοι, Βρεταννοί κλπ. ζούσαν εκεί. Η Αλεξάνδρεια είχε ειδικό καθεστώς με δημαρχείο και σχετική αυτονομία που την έκανε διεθνή πόλη χωρίς μεγάλο περιθώριο επέμβασης των αιγυπτιακών αρχών (Alexandria ad Aegyptum και όχι Alexandria in Aegypto). [Η Αίγυπτος κατακτήθηκε στρατιωτικά από τους Βρετανούς. Έγινε τυπικά ανεξάρτητη το 1922. Οι ξένες κοινότητες συμμετείχαν στο φαινόμενο του μεσογειακού κοσμοπολιτισμού στην αποικιακή περίοδο και έφτασαν στο σημείο να συμβολίζουν εκείνη την κατάσταση.]

Δε μιλήσαμε για την Αίγυπτο. Μια φοιτήτρια έκανε αναφορά στην πολιτική της Αικατερίνης προσκλήσεως μεταναστών / εποίκων στη Ρωσία. Θα ξαναμιλήσουμε για το θέμα. Οι βόρειες όχθες της Μαύρης Θάλασσας θεωρούνται κομμάτι του γεωγραφικού χώρου που μας ενδιαφέρει. Η Οδησός θα είναι το βορειότερο σημείο για το οποίο θα μιλήσουμε φέτος. Πρόκειται για άλλη μια πολιτική, οικονομική και κοινωνική συγκυρία - την τρίτη που μας ενδιαφέρει.

Στην ανάλυση του τίτλου του μαθήματος μιλήσαμε για την ορθοδοξία. Έκανα την παρατήρηση ότι μάλλον τα μαθήματα θρησκευτικών που λάβατε στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ήταν πιο ελληνικά από ορθόδοξα. Ήθελα να υπογραμμίσω ότι οι όροι : Έλληνας / ορθόδοξος / χριστιανός δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν αθώα ως συνώνυμα. Μόνο σε πολιτικοποιημένο πλαίσιο γίνεται τέτοια χρήση. Παρακαλώ κατά τη διάρκεια του μαθήματος να διακρίνεται τις έννοιες. Σας συμβουλεύω επίσης να το πράττετε ανάλογα και στο εξωτερικό και στις επαφές σας με μη-Έλληνες. Η σύγχυση ανάμεσα στις κατηγορίες είναι γελοία για όσους ζουν και έχουν εκπαιδευτεί αλλού.

→ Ενδιαφέρον είναι όμως να σκεφτόσαστε για το πώς σχετίζονται ανάμεσα τους αυτοί οι τρεις όροι.

Όσον αφορά την ορθοδοξία, τόνισα ότι η δομή της εκκλησίας προέρχεται από την αρχαιότητα. Πέντε κύριες έδρες χαρακτήριζαν την οργάνωσή της.

1. Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων
2. Πατριαρχείο της Αντιοχείας
3. Έδρα του παππά της Αλεξανδρείας
4. Έδρα του παππά της Ρώμης
5. Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως ή της Νέας Ρώμης

→ εννοείται ότι η ενότητα χάθηκε με το σχίσμα (της 16^{ης} Ιουλίου 1054). Η Δύση (ρωμαιοκαθολική) και η Ανατολή (ορθόδοξη) χωρίζουν.

Επέμενα στην περίπτωση του Πατριαρχείου της Αντιοχείας. Πολλοί ήξεραν ότι η σημερινή πόλη της Antakya βρίσκεται εντός της επικράτειας της Τουρκίας. Υπενθύμισα ότι μεταξύ του 1919 και του 1937, η περιοχή ήταν μέρος της αποικιακής Συρίας επί γαλλικής εξουσίας. Δωρίστηκε το σαντζάκι της Αλεξανδρέττας στην Τουρκία. Υπάρχουν ορθόδοξοι χριστιανοί που ανήκουν εκκλησιαστικά στο Πατριαρχείο ως σήμερα: Rum Ortodoks οι οποίοι είναι αραβόφωνοι. Ο θεσμός του Πατριαρχείου δεν βρίσκεται εκεί αλλά έχει μεταφερθεί στη Δαμασκό στον Μεσαίωνα μετά από την αραβική κατάκτηση:

<https://www.antiochpatriarchate.org/en/home/>

Στον επίσημο τίτλο του Πατριαρχείου, μη νομίζετε ότι το επίθετο Greek έχει εθνική σημασία. Οι κληρικοί του Πατριαρχείου δεν μορφώνονται στα ελληνικά και δεν προέρχονται από την ελληνική επικράτεια. Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το Πατριαρχείο της Αντιοχείας έχει αραβόφωνη στελέχωση. Αφελληνίστηκε αυτή η έδρα. Το ποίμνιο και οι ιερείς ανήκουν πολιτισμικά στον αραβόφωνο κόσμο. Επίσης τόνισα ότι οι Ρωμιοί του αραβικού κόσμου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αναγέννηση / στον εκσυγχρονισμό της αραβικής γλώσσας : <https://www.lescledumoyenorient.com/Nahda-renaissance-culturelle-et.html>

<https://newlinesmag.com/essays/nahda-arab-awakening-a-popular-but-dubious-myth/>

όπως και στη διαδικασία εμφάνισης της σύγχρονης εκδοχής του αραβικού εθνικισμού:

<https://www.euppublishing.com/doi/abs/10.3366/hls.2011.0003?journalCode=hls>

https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/63948/ajlouni_adam_2009.pdf?sequence=1

Αντίστροφα, το Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ παραμένει με ελληνόφωνη ιεραρχία και με αραβόφωνο ποίμνιο. Είναι ζήτημα και προκαλεί εντάσεις μεταξύ πιστών και μητροπολιτών. Είναι και παράγοντας αποδυνάμωσης των Χριστιανών στην Παλαιστίνη – αν υπήρχε ως ανεξάρτητο κράτος, το αντιλαμβανόμασταν ως άλλο ένα μουσουλμανικό κράτος ενώ αρχές του 20^{ου} αιώνα αυτός ο γεωγραφικός χώρος είχε σημαντικό χριστιανικό – και ορθόδοξο – πληθυσμό.

Η Έδρα της Αλεξανδρείας δεν έχει μεγάλο ποίμνιο πλέον στην Αίγυπτο την ίδια αλλά αφού ολόκληρη η Αφρική βρίσκεται στη δικαιοδοσία της, έχει πιστούς σε άλλες χώρες (στη Νότια Αφρική, στη Κένυα όπου έχει ισχυρή ιεραποστολική λειτουργία).

Κάποιος φοιτητής είπε ότι οι Κόπτες είναι ορθόδοξοι. Δεν είναι. Δεν είναι σε πλήρη κοινωνία με τους ορθοδόξους που αναγνωρίζουν το δόγμα της Κων./πόλεως. Από ορθόδοξη σκοπιά πρόκειται για μονοφυσίτες (οι ίδιοι δε θα συμφωνούσαν) όπως οι Αρμένιοι, οι Αιθίοπιοι, οι Σύριοι (Syriaques / Jacobites). Υπάρχει και άλλη εκκλησία στην Ανατολή: οι Χαλδαίοι με έδρα στη σημερινή Βαγδάτη. https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_the_East

Κοιτάξαμε τον εθνογραφικό χάρτη της ασιατικής πλευράς της οθωμανικής επικράτειας αρχές του 20^{ου} αιώνα και μου έδωσε ευκαιρία για κριτική των κριτηρίων χαρτογράφησης όπως και για παρουσίαση των δύο κύριων αντιλήψεων του έθνους :

1. του διαφωτισμού / της Γαλλικής Επανάστασης που χαρακτηρίζεται από μια σχετική και κάπως εκπληκτική αδιαφορία για τα πολιτισμικά στοιχεία του πληθυσμού και έχει πολιτικό ορισμό. Είναι πολιτικό/κοινωνικό συλλογικό συμβόλαιο. → άρα δυνάμει η Δημοκρατία (République) γίνεται το μόνο κράτος στον πλανήτη.
2. του ρωμαντισμού / του γερμανόφωνου πολιτισμού (ως αντίδραση στον επεκτατισμό της Γαλλικής Επανάστασης και του Ναπολέοντος) που αντιλαμβάνεται το έθνος ως βιολογικό και διαρκές όν που βάζει έμφαση σε κοινά πολιτισμικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, έθιμα) και επίσης σε ένα γεωγραφικό χώρο που θεωρείται πατρίδα (την εποχή οπότε δεν υπήρχε ενωμένο εθνικό γερμανικό κράτος) σαν φυσιολογική δωρεά της ιστορίας στο κάθε έθνος.

→ Με αυτή την αφορμή, ρώτησα πού βρίσκεται η ελληνική κοινωνία σε αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο. Από ποιά πηγή εμπνέεται το εθνικό αίσθημα των σημερινών Ελλήνων πολιτών; Μπορεί και να μην υπάρχει μόνο μια απάντηση.

Μέσω αυτού του σύντομου κειμένου, θέλω να δείξω στους απόντες ότι ευνοώ τη δυναμική σκέψη. Οι απαντήσεις οι ίδιες δε με ενδιαφέρουν υπερβολικά. Προτιμώ την ικανότητά σας να βρείτε τρόπους να ξεπεράσετε την πρώτη απάντηση που σας έρχεται στο μυαλό και να βρείτε αντιπαραδείγματα στις εύκολες απαντήσεις.

Για την επόμενη φορά έχετε ένα κείμενο του Σπύρου Βρυώνη να διαβάσετε. Να γράψετε 10 πυκνές γραμμές: ποιές είναι οι κύριες ιδέες, ποιά στοιχεία του κειμένου σας προκάλεσαν έκπληξη, ποιος είναι ο τόνος του συγγραφέως.

Έχετε επίσης έναν χάρτη: από πού προέρχεται; Πώς βλέπετε τον τρόπο χαρτογράφησης της περιοχής;